

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**Кафедра філософських та політичних наук**

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**  
**«Філософія»**

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ	Перший (бакалаврський)
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	20 Аграрні науки та продовольство
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	207 Водні біоресурси та аквакультура
Освітня програма	«Водні біоресурси та аквакультура»
Тип дисципліни	Обов'язкова
Мова навчання	Українська.

Біла Церква – 2022


Робоча програма з навчальної дисципліни «Філософія» для здобувачів вищої освіти екологічного факультету за спеціальністю 207 «Водні біоресурси та аквакультура», перший (бакалаврський) рівень вищої освіти / Укладач О.В. Ярмола. Біла Церква: БНАУ, 2022. 24 с.

**Розробник:**

О.В. Ярмола, кандидат філософських наук  
Л.М. Мельник, кандидат політичних наук

Робочу програму схвалено на засідання кафедри філософських та політичних дисциплін (протокол №1 від 15.08.2022)

Завідувач кафедри  
філософських та політичних наук, доцент



Л. М. Мельник

Схвалено методичною радою екологічного факультету  
(протокол № 1 від 08.08 2022 р.)

Голова науково-методичної ради, професор



В. В. Лавров

Гарант ОП «Водні біоресурси та аквакультура»  
канд. вет. наук, професор



Н.С. Гриневич

## **ЗМІСТ**

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
3. КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ.....	5
4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
5. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ .....	9
6. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	10
6.1 Лекції.....	10
6.2 Практичні заняття.....	10
6.3 Самостійна робота.....	13
6.3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання.....	16
7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ.....	18
8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	19
9. ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ .....	19
10. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ.....	20
11. ПЕРЕЛІК НАОЧНИХ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ.....	21
12. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	22

## 1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

За планом 2022-2023 навчального року на вивчення дисципліни «Філософія» для денної форми навчання передбачено – 90 академічних годин ( 3 кредита ECTS), у т.ч. аудиторних – 48 годин ( лекції - 32, практичні заняття - 16 самостійна робота студентів - 42 годин, з яких на підготовку і захист індивідуального науково-дослідного завдання виділено – 6).

Найменування показників	Шифр та найменування галузі знань, спеціальності, вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 3	Галузь знань 20 «Аграрні науки та продовольство»	денна форма навчання	заочна форма навчання
Змістових модулів – 2		Основна	
		<i>Рік підготовки:</i>	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – есе за вибором здобувача вищої освіти	207 Водні біоресурси та аквакультура	1-й	
Загальна кількість академічних годин – 90		<i>Семестр</i>	
		2-й	
		<i>Лекції</i>	
		32 год.	6
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи здобувача – 6.	Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти	<i>Практичні</i>	
		16 год.	4
		<i>Самостійна робота (у т.ч. на виконання ІНДЗ)</i>	
		42 год.	80
		Підсумковий контроль: залік (6 год.)	

**Мета вивчення дисципліни:** Мета вивчення ОК «Філософія» – полягає у формуванні у здобувачів вищої освіти навичок інтелектуальної діяльності, які дозволять їм всебічно підходити до аналізу та розв'язання проблем майбутньої професійної діяльності.

Виходячи з накопиченого історичного досвіду людства, вироблених методологічних принципів і спрямованості до безумовної цінності людської особистості, ОК «Філософія» сприяє формуванню освіченого спеціаліста, здатного працювати в умовах професійної мобільності, який може відійти від стереотипів і запропонувати нові ідеї і рішення.

## 2. Передумови для вивчення дисципліни

Обов'язкова навчальна дисципліна «Філософія» ґрунтується на знаннях таких дисциплін, як «Історія і культура України» та «Людина і суспільство», що вивчались в загальноосвітній школі, «Історія і культура України», що вивчаються на 1 курсі у 1 семестрі та взаємопов'язана із дисципліною «Право».

## 3. КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Згідно вимог освітньо-професійної програми «Водні біоресурси та аквакультура» здобувачі повинні набути здатності отримувати наступні компетентності:

**ЗК02.** Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

**ЗК06.** Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

**ЗК11.** Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

Програмний результат навчання за спеціальністю «Водні біоресурси та аквакультура» відповідно до освітньо-професійної програми	Результати навчання з дисципліни
---	----------------------------------

<p><b>ПРН02.</b> Знати історію України та її культуру, процеси незалежності, територіальну цілісність та демократичний устрій країни.</p>	<p>Застосовувати навички аналізу та критичного осмислення соціально значимих проблем і тенденцій розвитку культури сучасної України.</p>
<p><b>ПРН12.</b> Збирати та аналізувати дані, включаючи аналіз помилок та критичне оцінювання отриманих результатів спеціальності водні біоресурси та аквакультура.</p>	<p>12.1. Уміти використовувати набуті філософські знання при аналізі світоглядно-методологічних проблем сучасного наукового пізнання; формувати та обґрунтовувати власну позицію щодо актуальних проблем сьогодення.  12.2. Мати навички ведення інтелектуальних дискусій на засадах діалогу, відкритості й толерантності.  12.3. Сприяти формуванню критичного мислення, комунікативної взаємодії й взаємодопомоги, творчий підхід до вирішення завдань та викликів сьогодення у сфері професійної діяльності.</p>
<p><b>ПРН-15.</b> Розуміти зв'язки водних біоресурсів та аквакультури із зоологією, хімією, біологією, фізикою, механікою, електронікою та іншими науками</p>	<p>15.1. Розуміти природу як предмет філософського дослідження.  15.2. Розуміти відношення „Людина – природа” та його форми  15.3. Знати екологічні наслідки індустріального прогресу</p>

#### **4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Філософія»**

##### ***Змістовний Модуль 1. Основні етапи розвитку філософії***

##### **Тема 1. Філософія як специфічна форма осмислення дійсності.**

Поняття світогляду. Екологічний світогляд. Виникнення філософії та історичні форми її розвитку. Предмет, структура та основні функції філософії. Проблема методу в філософії. Діалектика і метафізика. Взаємозв'язок філософії, міфології, релігії, науки та мистецтва.

##### **Тема 2. Філософська думка Стародавнього Сходу.**

Веди як духовна основа формування та розвитку давньоіндійської філософії. Філософські школи Стародавньої Індії: а) ортодоксальні (астіка) – міманса, веданта, санх'я, йога, ньая, вайшешика; б) неортодоксальні (настіка) – чарвака-локаята, буддизм, джайнізм. Основні філософські школи Стародавнього Китаю: а) конфуціанство; б) даосизм; в) легізм (фа-цзя).

##### **Тема 3. Антична філософія.**

Основні етапи розвитку античної філософії. Досократичний період в розвитку грецької філософії: мілетська школа, Геракліт, піфагорійці, елейська школа. Філософські погляди Сократа, Платона, Арістотеля, Демокріта. Елліністично-римська філософія: стоїцизм, скептицизм, епікуреїзм, неоплатонізм. Філософське осмислення тварини.

#### **Тема 4. Філософія Середніх віків та доби Відродження.**

Головні риси та основні етапи розвитку середньовічної філософії. Патристика: а) східна (грецька) – Оріген, Василій Великий, Григорій Назіанзін, Григорій Нісський, Діонісій Ареопагіт, Іоанн Дамаскін; б) західна (латинська) – Тертулліан, Августин Аврелій. Схоластика. Проблема універсалій: а) реалізм: Ансельм Кентерберійський, Тома Аквінський; б) номіналізм: Іоанн Росцелін, Вільям Оккам; в) концептуалізм: П'єр Абеляр. Доба Відродження: а) європейський гуманізм: Франческо Петрарка, Лоренцо Валла, Мішель Монтень, Еразм Роттердамський; б) натурфілософія: Джордано Бруно, Галілео Галілей, Микола Коперник.

#### **Тема 5. Філософія Нового часу.**

Головні риси філософії Нового часу. Емпіризм філософії Нового часу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк). Раціоналізм Р. Декарта, Б. Спінози, Г. Ляйбніца. Імматеріалізм Дж. Берклі та Д. Юма. Французьке Просвітництво та матеріалізм XVIII ст. (Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Ламетрі, К. Гельвецій).

#### **Тема 6. Німецька класична філософія.**

Іммануїл Кант – засновник німецької класичної філософії. Система суб'єктивного ідеалізму Й. Фіхте та об'єктивного ідеалізму Ф. Шеллінга. Діалектичний метод і філософська система Г. Гегеля. Антропологічна філософія Л. Фойєрбаха. Філософія марксизму.

#### **Тема 7. Некласична філософія XIX століття.**

Передумови виникнення некласичної традиції в західноєвропейській філософії другої половини XIX століття. Ірраціоналізм та волонтаризм А. Шопенгауера. Ідея «надлюдини» в філософії Ф. Ніцше. Філософія життя: А. Бергсон, Г. Зіммель, В. Дільтей. Філософські погляди С. К'єркегора: між сутністю та існуванням.

#### **Тема 8. Сучасна світова філософська думка.**

Основні риси філософії XX ст. Напрямки сучасної філософії: а) прагматизм; б) позитивізм, неопозитивізм, постпозитивізм; в) екзистенціалізм; г) фрейдизм і неофрейдизм; д) філософська антропологія; е) феноменологія та герменевтика; є) сучасна релігійна філософія: персоналізм, неотомізм. Головні тенденції розвитку сучасної європейської філософії.

## **Тема 9. Історія української філософії.**

Передумови формування української філософії. Філософські і суспільно-політичні ідеї в культурі Київської Русі. Українська філософія XIV – XVII ст. Києво-Могилянська академія як провідний навчально-освітній центр у Східній Європі. Філософські погляди Григорія Сковороди. Українська філософія XIX – початку XX ст. Розвиток вітчизняної філософії в XX - на початку XXI ст.

## ***Змістовний Модуль 2. Філософський аналіз розвитку природи, суспільства та мислення***

### **Тема 10. Онтологія.**

Філософське осмислення проблеми буття. Основні форми буття. Природа як предмет філософського дослідження. Відношення „Людина – природа” та його форми. Історичні етапи розвитку взаємин людини та природи. Вплив довкілля на людину. Біосфера як область взаємодії суспільства та природи.

### **Тема 11. Діалектика.**

Формування уявлень про діалектику в історії філософії: Геракліт, Сократ, Платон, неоплатонізм, патристика, Н. Кузанський, Г. Гегель, марксизм, «негативна діалектика». Основні принципи діалектики. Закони діалектики: Закон єдності і боротьби протилежностей, Закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, Закон заперечення заперечення. Основні категорії діалектики.

### **Тема 12. Проблема свідомості у філософії та природознавстві.**

Генезис свідомості. Проблема свідомості в історії філософії. Структура свідомості. Свідоме і несвідоме. Феномен самосвідомості. Індивідуальна та суспільна свідомість.

### **Тема 13. Теорія пізнання як філософська дисципліна.**

Проблема пізнання в історії філософії. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Єдність чуттєвого та раціонального у пізнанні. Поняття методу та методології наукового дослідження. Поняття істини, її форми. Практика як основа, критерій та мета пізнання.

### **Тема 14. Наука як предмет філософського дослідження.**

Предмет філософії науки. Генеза науки. Періодизація науки; поняття класичної, некласичної та постнекласичної науки. Сучасні концепції розвитку науки. «Верифікація» і «фальсифікація» як засоби перевірки наукового знання. Синергетика як сучасний напрям в науковому пізнанні: І. Пригожин, Г. Гакен. Ідея, науковий факт, гіпотеза, концепція, теорія як форми розвитку наукового знання.

### **Тема 15. Філософська антропологія.**



Проблема людини в історії філософії. Філософська антропологія як напрям в сучасній філософії (М. Шелер, А. Гелен, Г. Плеснер, О. Больнов). Людина як частина природи і її протилежність. Людська діяльність як геологічна сила (концепція В.Вернадського).

Філософські аспекти антропосоціогенезу: біологічне та соціокультурне в людині.

### **Тема 16. Соціальна філософія.**

Основні підходи до осмислення суспільства в історії філософії: античність, патристика, Новий час. Типологія суспільств: формаційний (марксизм) та культурно-цивілізаційний (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі) підхід. Індустріальні, постіндустріальні (інформаційні) типи суспільств. Соціальна структура суспільства. Історичні типи спільнот. Співвідношення понять «етнос», «нація», «народність». Глобалізація як тенденція сучасного світового розвитку. Екологічні наслідки індустріального прогресу. Проблема енергоресурсів. Епідеміологічна проблема.

### **Тема 17. Філософія культури.**

Формування уявлень про культуру в історії людства. Матеріальна і духовна культура. Розмаїття культур: єдність загальнолюдського і національного. Культура в житті особистості і суспільства: функції культури. Співвідношення понять «культура» та «цивілізація».

### **Тема 18. Філософсько-світоглядні елементи екологічної свідомості, виховання та культури**

Інтеграція природничо-наукового та соціо-гуманітарного знання в формуванні екологічної свідомості. Концептуальні засади сучасного екологізму. Аксиологічні аспекти в науково-екологічному пізнанні. Поняття екологічної культури. Екологічна культура українського етносу.

## **5. Структура навчальної дисципліни**

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		п	лб	інд	срс	л		п	лб	інд	срс	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<b>Змістовий модуль 1.</b>												
Тема 1.	4	2				2		1				4
Тема 2.	5	2	1			2						5

Тема 3.	7	2	1			4					5
Тема 4.	6	2	2			2		1	1		3
Тема 5.	5	2	1			2					5
Тема 6.	5	2	1			2					5
Тема 7.	6	2	2			2		1	1		3
Тема 8.	5	2	1			2					5
Тема 9.	5	2	1			2					5
<b>Разом модуль 1</b>	<b>48</b>	<b>18</b>	<b>10</b>			<b>20</b>		<b>3</b>	<b>2</b>		<b>40</b>
<b>Змістовий модуль 2.</b>											
Тема 10.	5	2	1			2		1			4
Тема 11.	5	2	1			2					5
Тема 12.	5	2	1			2					5
Тема 13.	4	2				3		1	1		3
Тема 14.	4					4					5
Тема 15.	5	2	1			2					5
Тема 16.	7	2	1			1		1	1		3
Тема 17.	5	2	1			2					5
Тема 18.	2					2					5
<b>Разом модуль 2</b>	<b>42</b>	<b>12</b>	<b>6</b>			<b>22</b>		<b>3</b>	<b>2</b>		<b>40</b>
<b>Усього годин</b>	<b>90</b>	<b>32</b>	<b>16</b>			<b>42</b>		<b>6</b>	<b>4</b>		<b>80</b>

Примітка: л – лекції, п – практичні заняття, ср – самостійна робота студентів, в т.ч. індивідуальні завдання.

## 6. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

### 6.1. Лекції

№ п/п	Назва теми	К-сть год.
	<b>Модуль 1. Основні етапи розвитку філософії.</b>	
1.	Тема 1. Філософія як специфічна форма осмислення дійсності.	2
2.	Тема 2. Філософська думка Стародавнього Сходу.	2
3.	Тема 3. Антична філософія.	2
4.	Тема 4. Філософія Середніх віків та доби Відродження.	2
5.	Тема 5. Філософія нового часу.	2
6.	Тема 6. Німецька класична філософія.	2
7.	Тема 7. Некласична філософія ХІХ ст.	2
8.	Тема 8. Сучасна світова філософська думка.	2
9.	Тема 9. Історія української філософії.	2
	<b>Всього</b>	<b>18</b>
	<b>Модуль 2. Філософський аналіз розвитку природи, суспільства та</b>	

	<b>мислення.</b>	
10.	Тема 10. Онтологія. Біологічні основи буття	2
11.	Тема 11. Діалектика	2
12.	Тема 12. Проблема свідомості у філософії.	2
13.	Тема 13. Теорія пізнання як філософська дисципліна.	2
14.	Тема 15. Філософська антропологія.	2
15.	Тема 16. Соціальна філософія.	2
16.	Тема 17. Філософія культури.	2
	<b>Всього</b>	<b>14</b>
	<b>РАЗОМ</b>	<b>32</b>

### 6.2 Теми та плани практичних занять

№ пп	Назва теми	К-сть год
	<b>Модуль 1. Основні етапи розвитку філософії.</b>	
1.	<p><b>Вступ. Академічна доброчесність</b>  <a href="https://btsau.edu.ua/sites/default/files/Faculties/osvita/quality/polog_akad_dobr_bnau.pdf">https://btsau.edu.ua/sites/default/files/Faculties/osvita/quality/polog_akad_dobr_bnau.pdf</a></p> <p><b>Тема 1.</b> Філософська думка Стародавнього Сходу.</p> <p>1. Веди як духовна основа формування та розвитку давньоіндійської філософії.</p> <p>2. Філософські школи Стародавньої Індії:</p> <p>а) ортодоксальні (астіка) – міманса, веданта, санкх'я, йога, ньяя, вайшешика;</p> <p>б) неортодоксальні (настіка) – чарвака-локаята, буддизм, джайнізм.</p> <p>3. Основні філософські школи Стародавнього Китаю:</p> <p>а) конфуціанство;</p> <p>б) даосизм;</p> <p>в) легізм (фа-цзя).</p>	1
2.	<p><b>Тема 2.</b> Антична філософія.</p> <p>1. Основні етапи розвитку античної філософії.</p> <p>2. Досократичний період в розвитку грецької філософії: мілетська школа, Геракліт, піфагорійці, елейська школа.</p> <p>3. Філософські погляди Сократа, Платона, Арістотеля, Демокріта.</p> <p>4. Елліністично-римська філософія: стоїцизм, скептицизм, епікуреїзм, неоплатонізм.</p>	1
3.	<p><b>Тема 3.</b> Філософія Середніх віків та доби Відродження.</p> <p>1. Головні риси та основні етапи розвитку середньовічної філософії.</p> <p>2. Патристика:</p> <p>а) східна (грецька) – Оріген, Василій Великий, Григорій Назіанзін,</p>	2

	<p>Григорій Нісський, Діонісій Ареопагіт, Іоанн Дамаскін;  б) західна (латинська) – Тертуліан, Августин Аврелій.</p> <p>3. Схоластика. Проблема універсалій:  а) реалізм: Ансельм Кентерберійський, Тома Аквінський;  б) номіналізм: Іоанн Росцелін, Вільям Оккам;  в) концептуалізм: П'єр Абеляр.</p> <p>4. Доба Відродження:  а) європейський гуманізм: Франческо Петрарка, Лоренцо Валла, Мішель Монтень, Еразм Роттердамський;  б) натурфілософія: Джордано Бруно, Галілео Галілей, Микола Коперник.</p>	
4.	<p><b>Тема 4.</b> Філософія нового часу</p> <p>1. Емпірична традиція в новоєвропейській філософії: Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк.</p> <p>2. Раціоналізм в філософії Нового часу: Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Ляйбніц.</p> <p>3. Іматеріалізм Дж. Берклі та Д. Юма.</p> <p>4. Французьке просвітництво: Вольтер, Ламетрі, Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвецій</p>	1
5.	<p><b>Тема 5.</b> Німецька класична філософія.</p> <p>1. Іммануїл Кант – засновник німецької класичної філософії.</p> <p>2. Система суб'єктивного ідеалізму Й. Фіхте та об'єктивного ідеалізму Ф. Шеллінга.</p> <p>3. Діалектичний метод і філософська система Г. Гегеля.</p> <p>4. Антропологічна філософія Л. Фойєрбаха.</p> <p>5. Філософія марксизму.</p>	1
6.	<p><b>Тема 6.</b> Некласична філософія XIX століття.</p> <p>1. Передумови виникнення неklasичної традиції в західноєвропейській філософії другої половини XIX століття.</p> <p>2. Ірраціоналізм та волюнтаризм А. Шопенгауера.</p> <p>3. Ідея «надлюдини» в філософії Ф. Ніцше.</p> <p>4. Філософія життя: А. Бергсон, Г. Зіммель, В. Дільтей.</p> <p>5. Філософські погляди С. К'єркегора: між сутністю та існуванням.</p>	2
7.	<p><b>Тема 7.</b> Сучасна світова філософська думка.</p> <p>1. Основні риси філософії XX ст.</p> <p>2. Напрямки сучасної філософії:  а) прагматизм;  б) позитивізм, неопозитивізм, постпозитивізм;  в) екзистенціалізм;  г) фройдизм і неофройдизм;  д) філософська антропологія;  е) феноменологія та герменевтика;</p>	1

	є) сучасна релігійна філософія: персоналізм, неотомізм 3. Головні тенденції розвитку сучасної європейської філософії.	
8.	<b>Тема 8.</b> Історія української філософії. 1. Загальні особливості української філософії 2. Професійна філософія в Україні 3. Філософія романтизму XIX ст.	1
	<b>Разом Модуль 1</b>	10
	<b>Модуль 2. Філософський аналіз розвитку природи, суспільства та мислення.</b>	
9.	<b>Тема 10. Онтологія. Біологічні проблеми буття.</b> 1. Філософське осмислення проблеми буття. Основні форми буття. 2. Простір і час: фізичний, соціальний та історичний вимір.	1
10.	<b>Тема 11.</b> Діалектика. 1. Формування уявлень про діалектику в історії філософії: Геракліт, Сократ, Платон, неоплатонізм, патристика, Н. Кузанський, Г. Гегель, марксизм, «негативна діалектика». 2. Основні принципи діалектики. 3. Закони діалектики: Закон єдності і боротьби протилежностей, Закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, Закон заперечення заперечення. 4. Основні категорії діалектики.	1
11.	<b>Тема 9.</b> Проблема свідомості у філософії. 1. Проблема свідомості в історії філософії. 2. Структура свідомості. 3. Свідоме і несвідоме. 4. Феномен самосвідомості. 5. Філософські особливості екологічної свідомості	1
12.	<b>Тема 10.</b> Наука як предмет філософського дослідження. 1. Предмет філософії науки. 2. Генеза науки. Періодизація науки; поняття класичної, некласичної та постнекласичної науки. 3. Сучасні концепції розвитку науки. 4. «Верифікація» і «фальсифікація» як засоби перевірки наукового знання. 5. Синергетика як сучасний напрям в науковому пізнанні: І. Пригожин, Г. Гакен. 6. Ідея, науковий факт, гіпотеза, концепція, теорія як форми розвитку наукового знання.	1
13.	<b>Тема 11.</b> Філософська антропологія. 1. Проблема людини в історії філософії.	

	2.Філософська антропологія як напрям в сучасній філософії: М. Шелер, А. Гелен, Г. Плеснер, О. Больнов. 3. Філософські аспекти антропосоціогенезу: біологічне та соціокультурне в людині.	1
14.	<b>Тема 12.</b> Соціальна філософія. 1. Основні підходи до осмислення суспільства в історії філософії: античність, патристика, Новий час. 2. Типологія суспільств: формаційний (марксизм) та культурно-цивілізаційний (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі) підхід. 3. Індустріальні, постіндустріальні (інформаційні) типи суспільств. 4. Соціальна структура суспільства. 5. Історичні типи спільнот. Співвідношення понять «етнос», «нація», «народність». 6. Глобалізація як тенденція сучасного світового розвитку. Екологічні наслідки індустріального прогресу. Проблема енергоресурсів. Епідеміологічна проблема.	1
	<b>Разом –модуль 2</b>	<b>6</b>
	<b>РАЗОМ</b>	<b>16</b>

### 6.3. Самостійна робота

Завдання для самостійної роботи з кожної теми ОК виконуються у різних формах: робота з літературою; спостереження за процесами, явищами з метою їх опису; розробка наукового проекту - наукової доповіді та ін.; пошук інформації та її обробка - робота в мережі Інтернет та ін. Участь у конференціях, наукових семінарах, симпозіумах.; творче застосування знань і вмінь та ін. СР студентів виконується під керівництвом викладача.

№ з/п	Назва теми	год.
1.	Тема 1. Філософія як специфічна форма осмислення дійсності. <i>Розкрити сутність поняття світогляду й пояснити сенс світоглядної функції філософії. Показати роль і значення чітких світоглядних позицій еколога та його впливу на якість його професійної діяльності.</i>	2
2.	Тема 2. Філософська думка Стародавнього Сходу. <i>Покажіть суспільне значення «Золотого правила моралі» Конфуція. Поясніть факт того, що буддизм легко прижився в Китаї і ефективно приймає участь в житті сучасного китайця поряд з даосизмом і конфуціанством.</i>	2
3.	Тема 3. Антична філософія. <i>Оцініть вклад софістів в розвиток філософії високої класики античності.</i>	4

4.	Тема 4. Філософія Середніх віків та доби Відродження. <i>Поясніть сутність абсолютиського аморалізму М.Макіавелі. 2.Поясніть значення філософії Галілео Галілея для розвитку натурфілософії Ренесансу</i>	2
5.	Тема 5. Філософія Нового часу. <i>Поясніть те, яку роль Ф.Бекон віддавав науці в питанні формування майбутнього суспільства. Розкрийте сутність вислову Р.Декарта «Мислю – отже існую».</i>	2
6.	Тема 6. Німецька класична філософія. <i>Есе на тему: «Ідея активно-творчої діяльності людини у філософії І.Канта».</i>	2
7.	Тема 7. Некласична філософія ХІХ століття. <i>Запропонуйте модель свого імперативу в дусі Канта.</i>	2
8.	Тема 8. Сучасна світова філософська думка.	2
9.	Тема 9. Історія української філософії. <i>Виділіть основні риси українського світоглядного менталітету та особливості української філософії. Охарактеризуйте вплив української філософії на творчість українських діячів.</i>	2
10.	Тема 10. Онтологія. Біологічні основи буття <i>Спробувати розкрити глибинний сенс виразу «індивідуальне і суспільне буття людини» і показати його обумовленість складною природою людини. Навести основні сфери і форми буття, які розглядаються в системі філософських знань. Пояснити, чому буття людини нерозривно пов'язане з її активністю і діяльністю і чому її цілеспрямована активність і діяльність істотною мірою обумовлені результатами пізнання нею зовнішнього світу і самої себе.. Показати як буття людини пов'язане з буттям природи, невід'ємною частиною якої і виступає людина. Розкрити сенс, причини і прояви екологічної кризи в Україні. Спробувати сформулювати своє власне бачення проблем та шляхів подолання на регіональному рівні.</i>	2
11.	Тема 11. Діалектика. <i>Визначте, дією якого закону діалектики можна дати пояснення, виражене в словах: «Раптове натхнення, просвітлення»</i>	2
12.	Тема 12. Проблема свідомості у філософії. <i>Обміркуйте та аргументуйте свою позицію у відповіді на питання: чи можна зрозуміти природу людської свідомості вивчаючи лише мозок? «Краса врятує світ» - так говорив Ф. Достоевський. Ваше відношення до цього виразу.</i>	2

13.	Тема 13. Теорія пізнання як філософська дисципліна. <i>Розкрити сутність і предмет дослідження гносеології, з'ясувавши етимологію цього слова. Обґрунтувати потребу людини у знаннях світу й самої себе як вкрай важливої передумови можливості здійснення успішної діяльності з життєзабезпечення та особистісного розвитку. Показати, що основним джерелом знань і способом її отримання є пізнавальна діяльність людей</i>	3
14.	Тема 14. Наука як предмет філософського дослідження. <i>Порівняйте принцип верифікації і принцип фальсифікації з боку їх ефективності очистити філософію від ненаукового знання.</i>	4
15.	Тема 15. Філософська антропологія. <i>Дайте філософський аналіз таким виразам: «Свобода – це вираз особистості, вираз її духовних, емоційних і чуттєвих здібностей» (Е. Фром); «Свобода є пізнання необхідності» (Б. Спіноза)</i>	2
16.	Тема 16. Соціальна філософія. <i>Німецька філософиня Свеня Флашпелер (Svenja Flaßpöhler). у інтерв'ю зазначила, що пандемія – це нагода сповільнитися. Саме час "зменшити швидкість", звернутися до нашого внутрішнього світу, переглянути своє ставлення до суспільних цінностей. Що ви розумієте під цими словами?</i>	1
17.	Тема 17. Філософія культури. <i>Деякі науковці вважають, що культура це такий тип поведінки людей, якому він навчився, а не успадкував на генетичному рівні. Чи погоджуєтеся? Обґрунтуйте відповідь письмово.</i>	2
18.	Тема 18. Філософсько-світоглядні елементи екологічної свідомості, виховання та культури <i>Напишіть есе на тему: «Екологічна культура суспільства»</i>	2
<b>Всього</b>		<b>42</b>

#### **6.4. Індивідуальні навчально-дослідні завдання ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ**

1. Філософія як особлива форма освоєння людиною світу.
2. Філософія як духовна основа відродження України.
3. Структура філософського знання.
4. Особливості розуміння предмету філософії в історії філософії.
5. Історичні типи світогляду.
6. Функції філософського знання.
7. Веди як найдавніша пам'ятка духовної культури арійської Індії.
8. Філософія буддизму.
9. Йога – як релігійно-ідеалістична система.
10. Конфуціанська філософія в культурі Китаю.



11. Лао-цзи – давньокитайський філософ і мудрець.
12. Філософія даосизму.
13. Натурфілософська проблематика в досократичній філософії.
14. Формування в античності діалектичних поглядів на природу і суспільство (Геракліт).
15. Філософська проблематика апорій Зенона Елейського.
16. Формування та розвиток атомістичних ідей в античній філософії (Демокріт, Епікур, Тіт Лукрецій Кар).
17. Маєвтика Сократа як зразок діалектичного мислення.
18. Вчення Платона про державу.
19. Філософські погляди Арістотеля.
20. Філософія стоїцизму.
21. Зародження та становлення християнської філософії: історичні, культурні передумови виникнення.
22. Проблема біологічної заданості форм людської поведінки
23. Біологічні виміри людського буття
24. Поняття біоетики, коло її питань та специфіка
25. Історичне значення філософії доби Відродження.
26. Гуманістичні погляди Еразма Роттердамського.
27. Соціально-політичні доктрини Ренесансу: Нікколо Макіавеллі, Томас Мор.
28. Загальна характеристика філософії Нового часу.
29. Френсіс Бекон – засновник емпіричного напрямку в філософії Нового часу.
30. Раціоналізм Рене Декарта.
31. Вчення про державу Томаса Гоббса.
32. Іматеріалізм у філософії Девіда Юма.
33. Загальна характеристика Просвітництва у Франції.
34. Соціальна філософія Жан-Жака Руссо.
35. Світове значення німецької класичної філософії.
36. Іммануїл Кант – фундатор німецької класичної філософії.
37. Натурфілософія Фрідріха Шеллінга.
38. Філософія історії Йогана Фіхте.
39. Теорія біохімічної еволюції
40. Світоглядно-етичні наслідки новітніх біомедичних уявлень про життя, смерть і безсмертя
41. Поняття біологічних основ буття та їх загальна характеристика.
42. Загальна характеристика некласичної філософії XIX століття.
43. Життя і творчість Фрідріха Ніцше.
44. Ірраціоналізм Фрідріха Ніцше та Артура Шопенгауера.
45. Поняття життя у філософії Анрі Бергсона.
46. Значення ідей Сьорена К'єркегора для розвитку західної філософської думки.
47. Герменевтика як метод гуманітарних наук.
48. Філософська антропологія Макса Шелера.
49. Французький екзистенціалізм.
50. Феноменологія Едмунда Гуссерля.

51. Екзистенційна філософія Карла Ясперса.
52. Філософія прагматизму.
53. Фройдизм і неофройдизм в філософії і культурі ХХ століття.
54. Міфологічний світ стародавніх слов'ян.
55. Філософська культура Київської Русі.
56. Українська полемічна література ХVІ століття. Духовні пошуки Івана Вишенського.
57. Філософія професорів Києво-Могилянської академії.
58. Філософія Григорія Сковороди.
59. Філософія серця Памфіла Юркевича.
60. Проблеми суспільного прогресу, свободи людини і нації у творах Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського.
61. Концепція ноосфери Володимира Вернадського.
62. Українська філософія ХХ століття.
63. Формування уявлень про буття в історії філософії.
64. Види буття та їх специфіка.
65. Буття людини у світі – провідна тема філософії ХХ століття.
66. Рух як форма існування матерії.
67. Сучасне розуміння простору і часу в філософії і науці.
68. Діалектика як філософська теорія розвитку.
69. Історичний розвиток уявлень про діалектику.
70. Категорії діалектики як універсальні форми мислення.
71. Закони діалектики.
72. Формування уявлень про свідомість в історії філософії.
73. Проблема моделювання свідомості в кібернетиці.
74. Наукова і релігійна концепції виникнення і сутності свідомості.
75. Особливості розуміння свідомості в фройдизмі і неофройдизмі.
76. Рівні і форми суспільної свідомості.
77. Гносеологія як філософське вчення про пізнавальну діяльність.
78. Суб'єкт і об'єкт в пізнавальній діяльності.
79. Чуттєвий та раціональний рівень пізнання.
80. Загальна характеристика методів наукового пізнання.
81. Наука як особлива форма теоретичного пізнання світу.
82. Виникнення та розвиток наукового знання в культурах Стародавнього світу.
83. Особливості становлення експериментальної науки Нового часу (ХVІІ ст.).
84. Концепція наукових революцій Томаса Куна і її місце у сучасній філософії науки.
85. Методологія дослідницьких програм Імре Лакатоса.
86. Синергетика: основні ідеї та перспективи розвитку.
87. Основні концепції походження людини.
88. Роль «біологічного» і «соціального» у становленні особистості.
89. Проблема людини у християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена.
90. Проблема свободи й відповідальності в філософії Ж.-П. Сартра.

91. Розуміння сутності суспільства в історії філософії.
92. Соціальна стратифікація, мобільність та соціальні конфлікти.
93. Теорії індустріального та постіндустріального суспільств.
94. Роль соціальних інститутів у життєдіяльності людини.
95. Феномен глобалізації: поняття, концепції.
96. Циклічні концепції розвитку культури (О. Шпенглер, А. Тойнбі).
97. Культура як смислоутворююча система.
98. Проблема періодизації культурно-історичного процесу.
99. Традиція як форма розвитку культури.
100. Діалог Сходу і Заходу у світовій культурі.
101. Екофілософія як основа сучасного природовідношення.
102. Соціальні норми та цінності.
103. Проблема цінностей в історії філософії.
104. Аксиологія як галузь філософського знання.
105. Віра, надія, любов як пріоритетні християнські цінності.

## **7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ**

У системі вивчення дисципліни використовується комплекс методів навчання: від пояснювально-ілюстративного та репродуктивного – до максимально продуктивних – проблемного, евристичного та дослідницько-пошукового.

Навчання гармонійно поєднує теоретичну й практичну складові (лекційні й практичні заняття). Передбачено, що всі форми організації навчання є практико зорієнтованими, оскільки повноцінно реалізують мету студентоцентрованого навчання – активізувати пізнавально-творчу діяльність здобувачів вищої освіти, організувати суб'єктно-суб'єктну взаємодію. Тому під час їх проведення використовуються елементи і прийоми: критичного мислення, рефлексії, дискусії, мозкового штурму, навчального тренінгу, колаборативного навчання, медіаосвіти тощо.

*\*\*\*В умовах змішаної та дистанційної моделей навчання, коли взаємодія з викладачем відбувається за допомогою застосунків Zoom чи Google Meet для відеоконференцій, освітньої платформи Moodle BNAU для виконання самостійних дослідницьких і підсумкових тестових завдань, файлообмінних соціальних мереж Telegram, Viber, інтерактивна складова навчання здобувачів вищої освіти доповнюється іншими застосунками для зворотного зв'язку: google-форми для опитувань, Google Classroom тощо.*

## **8. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ**

Поточний контроль з навчальної дисципліни включає *поточне, тематичне оцінювання* (з тем, визначених для аудиторного обговорення і самостійного опрацювання) та модульний контроль (усього 2).

*Поточний і тематичний контроль* передбачає оцінювання:

- результатів аналізу навчально-методичних і довідкових матеріалів;
- участі в дискусії під час лекційних занять;
- підготовки виступу до занять із презентацією (чи без);

- підготовки індивідуальних завдань за вибором здобувачів вищої освіти;
- виконання творчих завдань на основі перегляду медіатекстів (лекцій іноземною мовою) з теми обговорення тощо.

*Модульний контроль* проводиться у тестовій комбінованій формі (комп'ютерне чи на паперових носіях) та виконання творчого завдання (усно/письмово). Кількість отриманих балів з кожного виду навчальних робіт за різними формами поточного контролю виставляється після кожного контрольного заходу.

По завершенню семестру – залік.

## 9. ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Бали за лекційне заняття враховують такі показники: активність участі здобувачів у дискусії, самостійна підготовка виступу-презентації, опрацювання додаткового матеріалу з теми.

Бали на практичному занятті здобувачі вищої освіти отримують за виконання практичних завдань, опрацювання текстів, джерел, презентації, есе, активність під час дискусій і виконання практичних завдань.

Бали за самостійну роботу враховують: виконання дослідницьких і творчих завдань індивідуально й колективно, результативну практичну роботу в групі, опрацювання навчально-методичних і довідкових джерел, написання есе, презентації, активність самостійної пошукової роботи.

Під час модульного контролю передбачені комплексні засоби оцінювання (усно й письмово, під час виконання тестових завдань, дослідницьких і творчих, есе тощо), у тому числі комп'ютерно орієнтовані.

## 10. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточний контроль успішності здобувачів вищої освіти здійснюється за чотирирівневою критеріальною шкалою – «2», «3», «4», «5».

### Критерії оцінювання результатів навчання за 4-рівневою шкалою

Показники, бал	Критерії оцінювання
<b>«Відмінно», 5</b>	Завдання виконано у повній мірі. Здобувач вищої освіти демонструє вміння аналізувати і оцінювати психолого-педагогічне і методичне явище, процеси, при цьому застосовує методи індукції та дедукції, узагальнення у ході аналізу конкретних ситуацій, вміє робити самостійні висновки, інтерпретувати й критично осмислювати, обґрунтувати свої твердження.
<b>«Добре», 4</b>	Завдання у цілому виконано на 75 % обсягу, проте є певні недоліки у виконанні роботи – ознаки неповноти, недостатньої аналітичності та критичності, фактичні

	помилки, недостатність розуміння опрацьованого матеріалу. Здобувач вищої освіти здебільшого виявляє навички аналізувати і оцінювати явища, робити самостійні висновки.
<b>«Задовільно», 3</b>	Завдань виконано частково, не більше ніж на 60 %. Подаються розрізнені факти, називаються психолого-педагогічні та методичні явища, однак слабо виявлено при цьому здатність аналізувати й інтерпретувати опрацьований матеріал. Здобувач вищої освіти не повною мірою орієнтується у виявлених фактах, недостатньо обґрунтовує твердження та висновки.
<b>«Незадовільно», 2</b>	Здобувач вищої освіти не виконав 60 % завдання. Поручено факти, виявлено невміння аналізувати дидактико-методичні явища, факти, події, нездатність робити самостійні висновки та їх обґрунтувати.

Підсумковий бал з навчальної дисципліни обчислюється як середнє арифметичне значення (САЗ) всіх отриманих балів і переводиться у 100-бальну шкалу за формулою:

$$БПК = \frac{САЗ \times \max ПК}{5},$$

де *БПК* – бали з поточного контролю; *САЗ* – середнє арифметичне значення усіх отриманих здобувачем балів (з точністю до 0,01); *max ПК* – максимально можлива кількість балів з поточного контролю. Відсутність на занятті без його опрацювання у формулі береться за «0».

#### Шкала оцінювання успішності здобувачів вищої освіти

За 100-бальною шкалою	За шкалою ECTS	За національною шкалою	
		іспит	Залік
90–100	A	Відмінно	Зараховано
82–89	B	Добре	
75–81	C		
64–74	D	Задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	Незадовільно (незараховано) з можливістю повторного складання	
1–34	F	Незадовільно (незараховано) з обов'язковим повторним вивченням	

#### Розподіл балів, що присвоюється здобувачам вищої освіти за підсумкового контролю «залік»

Види робіт	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Модульний контроль	Захист ІНДЗ	Іспит	Загальний бал
------------	--------	-------------------	-------------------	--------------------	-------------	-------	---------------

Максимальний бал	10	30	10	40	10	–	100
------------------	----	----	----	----	----	---	-----

## **11. ПЕРЕЛІК НАОЧНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ**

У процесі вивчення дисципліни використовується система інформаційних ресурсів: дидактичні, програмні, мережа Інтернет, бібліографічні, бібліотечні. Серед них: інтернет-ресурси, періодичні видання, наукові праці професорсько-викладацького складу, тези та матеріали наукових конференцій.

### ***Засоби унаочнення та взаємодії:***

1. Мультимедійні презентації у програмах Microsoft Office Power Point, Canva.
2. Відеоматеріали з каналу Youtube та публічні відеолекції в записі.
4. Засоби зворотного зв'язку – сайт для інтерактивних презентацій і голосування Mentimeter.
5. В умовах дистанційного навчання – застосунки платформи для відеоконференцій Zoom, Google Meet, освітня платформа BNAU MOODLE, Google Classroom.

### ***Необхідне матеріально-технічне забезпечення:***

- аудиторного навчання: дошка аудиторна, мебльоване навчальне приміщення, комп'ютерне обладнання (ПК/ноутбук + мультимедійний проектор), Wi-Fi.
- дистанційного: мережа Інтернет, електронні пристрої, у т.ч. персональні.

## РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Філософія [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Л. В. Губерський та ін.; за ред. Л.В. Губерського]. – Х.: Фоліо, 2018. – 621 с.
2. Макаров З. Ю. Філософія. Ч. 1. Історія розвитку філософської думки: навч. пос. – Вінниця, 2020.
3. Причепій Є.М. Філософія: підручник /Є.М. Причепій, А.М.Черній, Л.А.Чекаль. – 4 вид., випр. – К.: Академвидав, 2015. – 592с
4. Воронюк О. Філософія [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. /О. Воронюк. \_ К.: Медицина, 2018. – с. 216
5. Щерба С. П. Філософія [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, О. А. Заглада; за ред. д-ра філос. наук, проф. С. П. Щерби. - Житомир: Полісся, 2012. - 547 с.
6. Вовк В.М., Петрова Г.М., Черней В.В. Історія філософії: опорний конспект: К.: Атіка, 2012. – 275 с.
7. Головащенко І. О. Філософія [Текст]: навч. посіб. / І. О. Головащенко. - Вінниця : ВНТУ, 2016. - 200 с.
8. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: навч. посібник. К.: Центр учбов. л-ри, 2012 – 416 с. Шифр Ю/Г-93
9. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки навч. посіб. / Е. Семенюк, В. Мельник Львів, 2017 [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/Melnyk60h84-2016-ilovepdf-compressed.pdf>
10. Мельник Л. М. Філософія пандемії / Л. М. Мельник // Восьмі Бердяєвські читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (БНАУ, 01 червня 2020 р.). - Біла Церква, 2020. - С. 47-48.
11. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки навч. посіб. / Е. Семенюк, В. Мельник Львів, 2017 [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/Melnyk60h84-2016-ilovepdf-compressed.pdf>

## ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, електронні фахові видання // [www.nbuv.gov.ua](http://www.nbuv.gov.ua)
2. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника // <http://www.library.lviv.ua/>
3. Національна історична бібліотека України :// <http://www.dibu.kiev.ua/>
4. Національна парламентська бібліотека України // <http://www.nplu.org/>
5. Харківська державна наукова бібліотека України імені В. Короленка // <http://korolenko.kharkov.com/>
6. Наукова бібліотека ім.В. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка // <http://lib-gw.univ.kiev.ua/>
7. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка // <http://library.lnu.edu.ua/bibl/>
8. Книжкова палата України імені Івана Федорова // <http://www.ukrbook.net/>

## ДОДАТКОВІ РЕСУРСИ

1. Офіційне Інтернет-представництво Президента України  
<http://www.president.gov.ua/>
2. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України  
<http://www.kmu.gov.ua/control>
4. Національний інститут стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Ради Європи <http://www.coe.int/>
6. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини <http://www.echr.coe.int/echr>
7. Офіційний сайт Венеціанської комісії Ради Європи <http://www.venice.coe.int/>
8. Офіційний сайт Європейського Союзу <http://europa.eu/>
9. Сайт Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського  
<http://www.nbu.gov.ua/>
10. Сайт Національної Парламентської бібліотеки України <http://www.nplu.kiev.ua/>
11. Сайт журналу «Віче» <http://www.viche.info/>
12. Сайт альманаху «Грані» <http://www.grani.org.ua/>